

Maczák Ibolya*

Maradj otthon!

Padányi Bíró Márton pestis idején mondott prédikációja 1739-ből¹

Manapság már – szerencsére – igen kevesen emlékeznek az 1739-es pestisjárvány válságkezelési stratégiáira, noha egyházi és irodalmi szempontból egyaránt tanulságosnak és időtállóknak mondhatók. Kutatásaim során arra kerestem a választ, hogy miként (milyen retorikai eszközök segítségével) jelennek meg ezek Padányi Bíró Márton kapcsolódó prédikációjában, mely „Boldog Aszszony látogatása napján”² hangzott el az „1739. esztendőben, mellyben a’ pestises, és ragadozó nyavalyának félelme miatt minden Processio-járások meg-tiltattak”³. Külön kitérek arra, hogy milyen teológiai, illetve egészségügyi szempontot érvényesítve, kínál megoldási lehetőségeket a szerző a korabeli gyakorlattól (elsősorban a bűnöket és bűnösséget középpontba állító apokaliptikus-biblikus megfogalmazástól) eltérően – és miként illeszkedik mindez a Padányi Bíró Márton által kedvvel alkalmazott seicento beszédmodor kívánalmaihoz, sajátosságaihoz.

Pestis és egyház – változások a járvány megítélésében

Írásom középpontjában az 1737-től 1745-ig tartó pestisjárványok történetének egyik dokumentuma áll. Ezek az endémiák voltak (2020-ig) az utolsó, országos kiterjedésű pestisjárványok Magyarországon. Az itt alkalmazott túlélési stratégiák reprezentálják a korábbi (XV–XVII. századi) és az új (XVIII. századi) gyakorlatokat – szépirodalmi, illetve egyházi-lelkiségi tekintetben is.

* <https://doi.org/10.24361/Performa.2022.13.12>

¹ A szerző az ELKH-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

² Padányi Bíró Márton: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. In: uő.: *Ünnep-napokon, diaetáknak alkalmazásával, s egyéb jeles napokon mondatott külömb-külömbféle sok szép prédikációk*, Győr, 1761. 430–446.

³ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ...* 430.

Mindez már csak azért is érdekes, mivel – a kutatások szerint⁴ – pestis területi kiterjedése is azt mutatja, hogy Magyarország történetében az 1737 és 1745 közötti járványok döntő fordulatot jelentettek közegészségügyi szempontból és ez az élet számos más területeire, így az irodalomra is hatott. A magyarországi lakosság a XVIII. századig elsősorban északról (Lengyelország felől) és Nyugatról (Ausztria felől) számíthatott a pestis megjelenésére. A XVIII–XIX. században ez a tendencia megváltozott. Magyarország ekkortól (a XX. századig) Havasalföldről, a Török Birodalom felől számíthatott a pestis megjelenésére. Ez sok tekintetben kötődött a törökökkel kapcsolatos háborús és politikai tapasztalatokhoz is. Ráadásul az 1726-1750 közötti időszakban a pestisjárványok fő gócterülete Magyarország volt – a téma tehát itt különös jelentőséggel bírt.

A pestissel kapcsolatos tapasztalatok természetesen nem voltak újak ekkorra már Európában: a „Nagy Halál” pusztításától (1347) fogva mintegy nyolc évszázadon át minden embernek életélménye volt a pestis. Ebből adódóan a megküzdési módok közül a két legjellemzőbb, az egymással ellentétes „futás” és a „helyben maradás” stratégiája több évszázados gyakorlat volt. Előbbinek egyébként ismert (mondhatni népszerű) irodalmi példája Ingmar Bergmann A hetedik pecsét című filmje nyomán készült Fafestmény című színművének megrázó pestismonológjában a következőképpen fogalmazza meg a szerző ezt a jelenséget: „Mindenki menekül a fertőzött falvakból magasabb helyek felé, de folyton folyvást egy árnyék, egy engesztelhetetlen úr árnyéka követi őket.”⁵

Ez a gyakorlat a XVIII. századig megmaradt: Weber János eperjesi orvos és gyógyszerész 1645-ben magyarul is megjelent könyve a penitenciatartás és buzgó könyörgés mellett a hely megváltoztatását ajánlotta. (A téma időtálló voltát jól jelzi, hogy épp 1739-ben adták ki újra ezt a művet a csíksomlyói ferencesek.) A „futás” helyett azonban sokan a helyben maradást választották, sőt Fridrik Adolf Lampe brémai lelkipásztor 1739-ben németül, majd 1741-ben magyarul⁶ is megjelent munkája azt is szemléltetette, hogy kik azok, akiknek ez kötelességük volt (így a magisztrátusi tisztségviselőknek, lelkészeknek, tanítóknak, orvosoknak, „betegek körül forgolódnak”).⁷ Az ellentétes hatású járványkezelési stratégiák és ezek szöveges „lenyomatai” eleve jól mutatják a problémakezelés változásait, differenciálódását.

⁴ Összefoglalóan: Tóth G. Péter: „Ezen három szó: hamar, messze, későn pestis ellen orvosságod lészön”: túlélési stratégiák és elvek pestisjárványok idején 1737–1745. *Ethnographia*, 1995. 751–786. 751.

⁵ Ingmar Bergman: Fafestmény. Fordította: Lakos Anna. In: *Lépések. Egyfelvonásosok*. Budapest, Múzsák, 1990. 24.

⁶ Tóth G.: „Ezen három szó...” 761.

⁷ Tóth G.: „Ezen három szó...” 762.

Az orvosi jellegű kiadványok mellett az egyházi-lelkiségi művek is foglalkoztak a kérdéssel, annál is inkább mivel a téma, sok tekintetben összekapcsolódott a török kérdéssel. Ennek megfelelően a XVI–XVIII. századi Európában sokan megpróbálták a pestisjárványok és más betegségeket Isten büntetéseként magyarázni. Kristóf Ildikó disszertációjában részletesen foglalkozott olyan Debrecenben nyomtatott teológiai és orvosi kiadványokkal, amelyekben sor került a pestis kapcsán a boszorkányok, gyógyítók megbélyegzésére is:

„Jóllehet, a pestissel kapcsolatban már a puritánok előtt számos prédikátor kifejtette a véleményét, mint Méliusz Péter is, e munkák a XVII. század második feléig úgy tűnik, csak két alapvető kérdésben foglaltak állást. Az egyik természetesen az volt, hogy a pestis Isten büntetése az emberek bűneiért, az elől többek – például Méliusz Péter – véleménye szerint elfutni nem lehet, s gyógyítása is csak annyiban lehetséges, amennyiben az emberek bűnbánatot tartanak, s visszatérnek Istenhez.”⁸

Hasonló körökből indult ki a „vesztegmaradás”, illetve ezzel szoros összefüggésben a tánc tilalmának javaslata is, hiszen sokan ezt is a pestis egyik okozójának tartották.⁹ Nem véletlenek tehát az olyan műcímek, amelyek a pestis és a tánc – akár metaforikus – összefüggéseire utalnak.¹⁰

A 18. századra sok tekintetben változott a helyzet és mindez az egyházi tevékenységben, illetve annak irodalmi lenyomatain is meglátszott. Nem véletlenül, hiszen változott ebben a korszakban az egyházi szerep is: sokkal gyakorlatiasabbá vált – ebben az időszakban hoztak intézkedéseket a betegekkel „hivatalból” is foglalkozó szerviták a szabadtéri misék, liturgikus cselekmények rendszerezésére. Jászalsószentgyörgyön a szentmiséket a templomon kívül tartották meg a plébános által megállapított időrend szerint. Fényszarun megpróbálták elkülöníteni az egészséges és beteg híveket. A szentmisét a kálváriakápolnánál tartották, úgy, hogy „az egészségesek a kálváriában lesznek, az infectusok a kálvárián kívül...”¹¹

Mindezek mellett természetesen megmaradtak az egyházi „járványkezelés” hagyományos lelkiségi formái is. Eger városában például – a helyi minoriták útján – a városba

⁸ Kristóf Ildikó: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem.” A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében, Debrecen, 1994. Idézi: Tóth G.: „Ezen három szó...” 767.

⁹Tóth G.: „Ezen három szó...” 762.

¹⁰ A legismertebb példa: Szentpéteri István: *Tancz pestise*, Debrecen, 1697.

¹¹ Mihalik Béla Vilmos: *A kétszer megváltott nép. Katolikus egyház a Jászkunságban (1687–1746)*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020, 160–161.

hívták a szentéletű Kelemen Didákot Miskolcra. A kegyességi irodalom a következőképpen reprezentálta az eseményeket:

„az egri püspök meghívta Kelemen Didákot, hogy tartson a népnek könyörgő ájtatosságot a vész elmúltáig. A miskolciak azonban, akik számára már »szent ember« volt, nem akarták elengedni. Didák atya, aki már két járványt élt át, s látta a nyomukban járó rettenetes anyagi és erkölcsi romlást, egy egész éjszakán át arcra borulva imádkozott az oltár előtt, hogy megtudja Isten akaratát. Reggel azt mondta a népnek: »Testvérek, Püspök Atyánk szava szólít, mennem kell. De Egerben sem lesz maradandó szállásom. Ott sem, itt sem lesz rám szükség e két évben. Sem Miskolcra, sem Egerbe nem fog betörni a vész...« Aztán elindult Egerbe, ahol a püspök áldását kérte, hogy nekivághasson annak az útnak, amely az Alföld járvány sújtotta falvaiba vezetett.»¹²

Padányi Bíró Márton prédikációja a pestis idején

Az 1739-es pestisjárvány idején készült Padányi Bíró Márton egyik, Sarlósboldogasszony napi prédikációja is. Padányi 18. század egyik legismertebb és legnépszerűbb hitszónoka volt.¹³ Beszédeinek népszerűségét egyebek mellett az is igazolja, hogy élete folyamán számos helyen és alkalommal prédikált, sőt szívesen kérték fel jelentősebb események hitszónokául, nem ritkán egyházpolitikai szempontból különösen fontos helyzetekben is. Az alább bemutatandó prédikációra is jellemző a hitszónok tudatos, sokrétű prédikációszerzői tevékenysége – éppúgy, mint egyedi stílusa, beszédeinek retorikai és vizuális díszítményei, gondos forráshasználata.

A hitszónok Sarlósboldogasszony napi prédikációja, amely természetesen az ilyenkor szokásos, szövegtartalmat is meghatározó bibliai locusként a Lukács-evangéliumból idézi Szűz Mária Erzsébetnél tett látogatására utaló sort: „el-méne a’ hegyes Tartományba sietséggel.”¹⁴ Ebben az esetben azonban Padányi kettős locust alkalmazott, a másodikat Jeremiás Siralmaiból véve: „A’ Sion útai szomorkodnak, azért, hogy nincsenek, a’ kik az Ünnepre jöjjenek: minden kapui el-romottak, az ő Papjai sirnak, az ő szüzei nyomorúttak, és ő maga el-nyomattatott a’ keserüségtül.”¹⁵

¹² Diós István: *Tiszteletreméltó Kelemen Didák*. In: uő: *A szentek élete*. Budapest, Szent István Társulat, 1988. <https://archiv.katolikus.hu/szentek/1113-202.html> [Hozzáférés: 2022. február 8.]

¹³ PEHM József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934. 497.

¹⁴ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 430.

¹⁵ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 430.

Ez a kettős hivatkozás önmagában is jól reprezentálja a mind a korabeli járványkezelési stratégiákat, mind a seicento stílust. A 17–18. századi, magyarországi egyházi próza jellegzetes stílusának követői ugyanis alaposan kihasználták a(z érzelmi) hatáskeltés tartalmi és retorikai eszközeit. Ez tükröződik az eleve ünnepélyességet sugárzó kettős locusválasztáson – esetünkben ráadásul a Mária-ünnep örömét Jeruzsálem pusztulásával kapcsolja össze a járás, menés metaforája révén – ilyen formában is érzékeltetve a helyzet összetett értékelését, ami már önmagában is a válságkezelés elemeként értékelhető.

A bonyolult metaforalánc a prédikáció egésze során megnyilvánul, nem véletlenül, hiszen az alkalmazott seicento stílus főbb jegyei közé tartozik a metafora- és szimbólumhalmozás, az egy-egy képi ötletre (conzettóra) felépülő prédikáció.¹⁶ Az ehhez kapcsolódó korabeli tankönyvek és kézikönyvek szerint ugyanis a szónoki képességet elsősorban a metafora- és szimbólumláncok megalkotása határozza meg: egymástól minél távolabb eső jelenségek között fedez fel kapcsolatot a szónok, annál tehetségesebb.¹⁷ Ilyen a következő – korabeli körülményekre és vesztegzárra utaló metaforalánc, valamint az Erzsébetet látogató Mária alakját összekapcsoló kép is:

„Vannak ugyan önnön magának az Úristennek külömb-külömbféle számtalan sok utai, mellyeken az ő tulajdon isteni áldásával hozzánk jöni, és bennünket segíteni szokott; de valameddig a Boldogságos Szűz Mária e’ mái útra meg nem indult [...] mindaddig a teremtésnek kezdetitül fogva mintegy bé voltak az úristennek passzusi, avagy szabad meneteli zárva.”¹⁸

Ugyanakkor az ilyen típusú prédikációk sajátosságai közé tartoznak a bonyolultabb eszmefuttatásokkal és képekkel egyidejűleg alkalmazott népies elemek is, amelyek különös szint kölcsönöznek a szövegeknek. Egyrészt azért, mivel a bonyolult metaforaláncokat kiegészítve érthetőbbé tették az elhangzottakat, másrészt változatosabbá tették a prédikációkat, segítve a hallgatóság figyelmének fenntartását. Ezt szolgálja a következő – elvont teológiai tartalmat közvetítő lábhasonlat is, mely egyaránt kapcsolódik a bibliai történethez és az 1739-ben különleges módon ünnepelt Sarlósboldogasszony napjához: „miképpen a’ láb el vagyon rejtve a saruban, ugy az Istenség a’ Kristusban el-vaygon rejtve

¹⁶ Koltay-Kastner Jenő: *A magyar irodalmi barokk*. II. *Budapesti Szemle*, 1944/802. 113–133. 128–129.

¹⁷ Koltay-Kastner Jenő: *A magyar irodalmi barokk*. I. In: *Budapesti Szemle*, 1944/801. 65–77. 68–69.

¹⁸ Eisemann György: *Az imitáció mint emlékező performáció Krúdy Gyula epikájában*. In: *Műfaj és közeg – hatás és jelentés. Jókai Mór és későromantikus magyar próza*. Budapest, Ráció, 2018. 225–239.

az emberségnek burokja alatt [...].”¹⁹ Sőt, ehhez kapcsolódik a következő (láthatóan szándéktalanul, de) versbe forduló, pestisre utaló szövegrész is (amely utal a már említett törökökkel kapcsolatos problémákra is): „Imé közelget a’ dögletes mirigy, rettent a’ pogány Török, mint ellenünk dühösködő irigy, az éhség-is majd reánk jövend így.”²⁰

A prédikáció végkicsengése azonban mindent egybevetve pozitív:

„Ugy vagy on aítatos Lelkek! olly nagy a’ B. Szüznek hozzánk-való kegyessége, olly bövséges az ő irgalmassága, hogy mihelyst szükségünket, avagy fogyatkozásinkat tapasztallya, nem várja, hogy mi ő hozzá mennyünk könyörgésinkkel, hanem gyakran megelőzén bennünket, gyorsasággal, sietséggel ő jö előbb mi hozzánk segedelmével, és az ő kegyes szószollása által, mint egy országos uton bövségesen küldi mi hozzánk az Úr Istennek mindennémü áldást, és kegyelmit.”²¹

A seicento modorban írt prédikációk előadása sem lehetett mentes a performatív elemektől²² a jelen elemzés során azonban a szövegalkotás során igazolható – az akkori járványhelyzet sajátosságaival kapcsolatos – imitáció performativitását vesszük górcső alá.

Padányi prédikációjában azonban még egy sajátos eszköztár kapcsolódik az aktuális helyzethez, a pestis által okozott elszigeteltség és magány ábrázolásához, melynek értelmezéséhez sok tekintetben a performatív szemponjtai nyújtanak igen produktív kapaszkodót.

Performatív és prédikáció

Eisemann György Krúdy Gyula epikájából hoz meggyőző példákat a performáció és emlékezés kapcsolatához, hangsúlyozva, hogy a tárgyalt mű nemcsak e kettő „költői »ötvözésével« bizonyult esztétikailag elementáris erejűnek. Hanem azzal is, ahogy a két különbözni látszó nyelvhasználatot – többek között – éppen az imitáció gyakorlatában volt képes szervesíteni.”²³ (Erre vonatkozó példája a főhős és az Ezeregyéjszaka szereplőjének névazonosságát taglaló novellarész.) Kapcsolódó meglátásai különös módon a Padányi-

¹⁹ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 440.

²⁰ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 446.

²¹ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 435.

²² Vö. Simon Attila: *Performatív és actio. Cicero a szónoki előadásról*. In: Bónus Tibor, Lőrincz Csongor, Szirácz Péter (szerk.) *A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események keresztződése*. Budapest, Ráció, 2014. 169–199.

²³ Eisemann György: *Az imitáció mint emlékező performáció Krúdy Gyula epikájában*. In: *Műfaj és közeg – hatás és jelentés. Jókai Mór és későromantikus magyar próza*. Budapest, Ráció, 2018. 225–239. 226.

beszéd egyes részeire is vonatkoztathatók – segítségükkel részint az úgynevezett seicento stílus fontos vonásai és az egyházi szövegalkotás sajátosságai egyaránt érzékeltethetők – nem függetlenül a járványhoz kapcsolódó tanulságoktól sem.

A korabeli prédikációk kiemelten fontos szövegalkotási módja az imitáció, amelynek cselekvésre utaló karakteréről – mint Eisemann György is megjegyzi – viszonylag kevés figyelem esett.

„Arisztotelész műve ugyanis az imitációt – nem csak a kiemelten vizsgált drámaköltészet – kapcsán valamely cselekvés utánzásaként említi, mint az egykori történések szintén cselekvő újrajátszását. Eszerint az előadás nem egy adott szöveg színreviteleként utánoz egy régi, közismert mondát. Azaz nem illusztrál, nem a mesét meséli, hanem a tettet hajtja végre. Nem a strukturált cselekményt imitálja, hanem a cselekvést, a memorizált egykori történéseket: a dráma színrevittel, az eposz egyedül a beszéddel. Így a prezentált esemény a performativitás természete és nem a tematikus reprezentáció szerint utánoz egy másikat. Persze azon kiindulás, miszerint a beszédett úgy lehet emlékezés, ahogy a performáció lehet imitáció, még nem mutatja fel összjátékuk poétikai hatáselemeit, de alkalmas lehet arra, hogy hozzásegítsen az anyagtan memóriára és az anyagi kommunikációra, azaz szellem és dolog aktív együttlétezésének tapasztalatához.”²⁴

A következő példa jól mutatja, hogy miként mutatható ki mindez a Padányi-szövegben. Ebben ugyanis a szerző az üres templomot a következőképpen mutatja be:

„Oh melly nagy rakása, melly temérdek bövsége, és számtalan sokasága vagyon az Isteni áldásoknak, s minden lelki jóknak ebben a’ Sion Várassában, a’ B. Szűz Mária Anyai kegyes jóvoltában! Még-is, quomodo sedet sola, miképpen egyedül, magányosan ül, úgy könyvez, sir, zokog, és kesereg ez az Isteni kegyelmekkel, és malasztokkal tellyes rakott váras, a B. Szűz Mária [...]. Nincs, a’ ki vigasztallya ötet, vagy inkább nincsen, a’ kitől ő vigasztalást vegyen minden szerelmes közzül, minden baráti, a’ kik az előtt tisztelték ötet, most látszanak el-hagyni és mintegy meg-utálni ötet.”²⁵

²⁴ Eisemann: *Az imitáció mint emlékező performáció*. 226–227.

²⁵ Padányi Bíró: *Boldog Asszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 433.

Mivel az ezt megelőző szövegrész a bibliai Erzsébetet látogató Máriára utal, joggal gondolhatjuk, hogy az ő sírására hivatkozik Padányi. Holott a terjedelmes szövegrész végén egyértelművé válik, hogy a sümegi kegyszobron szereplő Máriára vonatkozik mindez:

Az idézett szövegben az első pillantásra némi ellentmondás is felfedezhető, hiszen a szerző olyan formában állítja be a templomok elhagyatottságát (illetve a búcsúk és körmenetek elmaradását), mintha az a hívek személyes döntésén múlt volna és nem a járványügyi szabályokon. Ennek ellenére célja korántsem az ostromozás – ennek igazolására azonban a szöveg filológiai értelmezésére van szükség.

Az idézett rész megfogalmazása során egy közismert az úgynevezett *ubi sunt* formulatípus kapott helyet a prédikációban. Ez pedig a korabeli szépirodalmi műveket illetően „úgyszólván minden műfajban helyet kaphat. Az elégiában vigasztal, a lamentációban panaszol, az *ars moriendi*-ben oktat, a prédikációban elrettent, a temetési beszédben meditációra indít, a passióban részvétet kelt a szenvedő Krisztus magánya iránt”.²⁶ Jól érzékelhetők tehát performatív hatásai. Utóbbi eset (a passió) legismertebb kapcsolódó szövegtípusa a Winkler-kódexből ismert: „Hol vannak, jó Jézus, az embörök és az asszonyállatok, kiket az öt árpakenyérrel megelégetjöttél vala? [...] Hol vannak az apastalok, jó Jézus, kiknek tisztességöt adtál? íme bizonynal immár tégödöt mind elhattanak [...]”²⁷ Ez a formula más szövegekben is hasonlóképpen jelenik meg, így egyik legismertebb 18. századi példája Kelemen Didák nagypénteki prédikációjában olvasható, ahol a szenvedő Jézus korábbi tanítványaihoz fordul a szerző (utalva az egyik legismertebb bibliai csodára is):

„Hol vadtok ti öt ezer férfiak aszszony állatokon, és késdedek kívül, kiket öt kenyérral és két hallal meg-elégített? Hol vadtok ti-is négy ezer férfiak, kisdedeken, és Aszszony állatokon kívül, kiket hét kenyérral, és egynehány halacskával, úgy meg-elégített, hogy hét kosár eledel maradna meg? Ezek e' az hálaadások, mellyeket jó tévötöknek fizettek? hol vadtok ti sánták, siketek, némák, vakok, inaszakattak, poklosok, halottak, kiket meg-gyogyított, meg-tartott, gyámolított, fel-támasztott?”²⁸

Ugyancsak a passióhoz, jelesül a Getszemáni kertben történt eseményekhez (Jézus magányához és vérrel verítékezéséhez) kapcsolódik a vigasz hiányát megfogalmazó,

²⁶Lukácsy Sándor: *Ubi sunt: Egy formula rövid életrajza Irodalomtörténeti Közlemények* 1989. 217–218.

²⁷Lukácsy: *Ubi sunt...* 222.

²⁸Kelemen Didák: *Nagy pentekre valo masodik Predikáció*. In: uő: *Buza-fejek*, Kassa, 1729. 279–346. 310.

elhagyatottságra utaló toposz: „Várja vala ha valamely vigasztalója találtatnék, de senki nem vala; ohajtya vala, hogy bár csak valaki egygyütt bánkódnék véle [...]”²⁹

E két jellegzetes, passiószöveget imitáló szövegrész felismerésével különösen jól érzékelhető a Padányi-konstrukció: a kegyszobron ábrázolt Mária sírása egyértelműen (filológiai eszközökkel is igazolhatóan) Jézus szenvedéseihez és magányához kapcsolódik. Mindez pedig eszköze annak, hogy a járvány okozta templomüresedést érzékeltesse a szerző – az imitáció révén. Ráadásul egymás után kétszer is, hiszen az allagorikus értelmezés szövegbéli magyarázatánál ugyancsak helyet kapott az ubi sunt formula:

„Oh vallyon, hogy most csak errül az Úr Istennek csuda jó téteményeivel rakott Sionnyáru, a’ Sümeghi csodálatos B. Szüürül szóllyak, hol vannak ama régi sok, szép, rendes Processiók? hol vannak amaz Istenes szép éneklésekkel zengedező és különbféle buzgó imádságokkal az Isten, és a B. Szüzet tisztelő aitato seregek? El-tiltattak, el-oszlottak, el-fajúltak, el-pártoltak, a’ pestistül meg-ijedtek, el-rémültek, öszve-gyülni, ide jönni nem mertek. Ezért, ezért már most ehez a’ sok csudatételekkel, és Isteni kegyelmekkel rakott titkos Sion Várasához, a B. Szüözhez vezető utak járatlanokká, és mintegy pusztákká lévén [...]”³⁰

Ez az elhagyatottság oldódik fel a prédikáció szerzőjének megfogalmazása szerint az evangéliumi történet által kínált megoldásban: az elhagyatottságra Isten sajátos megoldással él: ő maga megy el azokhoz, akik a járvány okán hozzá járulni nem tudnak.

A szövegben tehát Padányi az ubi sunt formulával igen összetett metaforaláncot érzékeltet: a sümegi kegyszobor járványhelyzetből adódó elhagyatottságával az Erzsébetet látgató Mária vélelmezett magányára utal. Annál is inkább, mivel a kegytárgy a Fájdalmas Szüözanyát ábrázolja, ennek jelentése révén is kapcsolóhat alakja az aktuális, szomorú eseményekhez.³¹

A két Mária (a bibliai és a szobron ábrázolt) egy-egy várost is megtestesít: Siont, illetve Sümegyet – vagyis azok magányáról is hírt ad. Az aktus, a magány kifejezésével a helyzet lelki értelemben vett súlyosságára is utal: az elzárkózás, bezárkózás nemcsak fizikai, hanem teológiai értelemben vett elzárkózásról, a természetfeletti be nem fogadásáról is szót ejt. Ennek tükrében még jobban értékelhető a helyzet megoldása, amely – ugyancsak a körülményekből adódóan – ugyancsak teológiai síkon jöhet létre.

²⁹ Kelemen Didák: *Nagy pentekre valo masodik Predikáció*. 283.

³⁰ Padányi Bíró: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikáció*. 433–434.

³¹ A jelentéskapcsolatok sajátos összefonódását Eisemann György is elemzi a két Szindbád-alak szöveges megjelenítésében: Eisemann György: *Az imitáció mint emlékező performáció*. 228–229.

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy Padányi Bíró Márton 1739-ben elmondott, az akkori pestisjárványra is utaló beszédében sajátos retorikai eszközökkel nyújtott lelki vigaszt a „nagyrendezvények” tilalma idején. Ugyanakkor a prédikációban foglalt imitáció performatív értelmezése jó példát nyújt a seicento beszédmod sajátos vonásainak bemutatására is.

Irodalomjegyzék

BERGMAN, Ingmar: Fafestmény. Fordította: Lakos Anna. In: *Lépések. Egyfelvonásosok*. Budapest, Múzsák, 1990.

BÓNUS Tibor, LŐRINCZ Csongor, SZIRÁK Péter (szerk.) *A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események kereszteződései*. Budapest, Ráció, 2014.

DIÓS István: *Tiszteletreméltó Kelemen Didák*. In: uő: *A szentek élete*. Budapest, Szent István Társulat, 1988. <https://archiv.katolikus.hu/szentek/1113-202.html> [Hozzáférés: 2022. február 8.]

EISEMANN György: *Az imitáció mint emlékező performáció Krúdy Gyula epikájában*. In: *Műfaj és közeg – hatás és jelentés. Jókai Mór és későromantikus magyar próza*. Budapest, Ráció, 2018.

KELEMEN Didák: *Nagy pentekre valo masodik Predikáczió*. In: uő: *Buza-fejek*, Kassa, 1729. 279–346.

KOLTAY-KASTNER Jenő: *A magyar irodalmi barokk*. II. *Budapesti Szemle*, 1944/802. 113–133.

KRISTÓF Ildikó: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem.” A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében, Debrecen, 1994.

LUKÁCSY Sándor: *Ubi sunt: Egy formula rövid életrajza Irodalomtörténeti Közlemények* 1989.

MIHALIK Béla Vilmos: *A kétszer megváltott nép. Katolikus egyház a Jászkunságban (1687–1746)*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020.

PADÁNYI Bíró Márton: *Boldog Aszszony látogatása napján ... mondott prédikázió*. In: uő.: *Ünnep-napokon, diaetáknak alkalmatosságával, s egyéb jeles napokon mondatott külömbkülömbféle sok szép prédikáziók*, Győr, 1761. 430–446.

PEHM József: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934.

SIMON Attila: *Performativitás és actio. Cicero a szónoki előadásról*. In: BÓNUS Tibor, LŐRINCZ Csongor, SZIRÁK Péter (szerk.) *A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események kereszteződései*. Budapest, Ráció, 2014. 169–199.

SZENTPÉTERI István: *Tancz pestise*, Debrecen, 1697.

TÓTH G. Péter: „Ezen három szó: hamar, messze, későn pestis ellen orvosságod leszön”: túlélési stratégiák és elvek pestisjárványok idején 1737–1745. *Ethnographia*, 1995. 751–786.